वराङ्गृहीतं गोमिथुनादि। याज्यगतम् आर्त्विज्यादिलब्धम्। शिष्यागतम्। गुरुदक्षिणादि। अत्र च यथाधिकारं शुक्लत्वमवधेयम्। उदयः फलं तदप्यस्य शुक्लमित्यर्थः "कुशीदकृषिवाणिज्यशिल्पशुल्कानुवृत्तितः। कृतोपकारादाप्तञ्च शबलं समुदाहृतम्"। न्यायोपचयार्थं द्रव्यप्रयोगः कुशीदम्। शिल्पं कारुकादिकर्म। आकरादिभ्योद्रव्योदयः शुल्कम्। अनुवृत्तिः सेवा। "पार्श्वकद्यूतचौर्य्यार्त्तिप्रतिरूपकसाहसैः।" व्याजेनोपार्जितं यत्तत् सर्वेषां कृष्णमुच्यते"। पार्श्वकोपार्जितं उत्कोचादिलब्धम्। आर्त्त्युपार्जितं परपीडया लब्धम्। प्रतिरूपकं मणिसुवर्णादेः प्रतिरूपकरणम्। साहसं स्वप्राणात्ययाङ्गीकारेण पश्यतोहरत्वादिकम्। व्याजः दम्भेन तपः प्रभृति। "तेन क्रयो विक्रयश्च दानं ग्रहणमेव च। विविधाश्च प्रवर्त्तन्ते क्रियाः सम्भोग एव च। यथाविधेन द्रव्येण यत्किञ्चित् कुरुते नरः। तथाविधमवाप्नोति स फलं प्रेत्य चेह च"। यथाविधेन शुक्लेन कृष्णेन शबलेन वा दानादि कुरुते तथाविधं फलमाप्नोतीति, शुक्लेन शुद्धं दुःखरहितम्, शबलेन, मिश्रम्, कृष्णेन असुखोदयम्। पद्मपुराणे "शुक्लेन वित्तेन कृतं पुण्यं बहुफलं भवेत्। शबलं मध्यमफलं कृष्णं हीनधनं फलम्"। ब्रह्मप्रोक्ते "शुक्लवित्तेन यो धर्मं प्रकुर्य्यात् श्रद्धयान्वितः। तीर्थं पात्रं समासाद्य देवत्वे तत् समश्नुते। राजसेन च भावेन वित्तेन शबलेन च। दद्याद्दानमतिथिभ्योमानुषत्वे तदश्नुते। तमोवृत्तस्तु यो दद्यात् कृष्णवित्तेन मानवः। तिर्य्यक्त्वे तत्फलं प्रेत्य समश्नाति नराधमः"। नारदः "तत् पुनर्द्वादशविधं प्रतिवर्णाश्रयात् स्मृतम्। साधारणं स्यात्त्रिविधं शेषं नवविधं स्मृतम्"। धर्म्यमिति शेषः। प्रतिवर्णाश्रयान्नवविधं, साधारणं त्रिविधमित्येवं द्वादशविधमित्यर्थः। "क्रमागतं प्रीतिदायः प्राप्तञ्च सह भार्य्यया। अविशेषेण सर्वेषां वर्णानां त्रिविधं धनम्। वैशेषिकं धनं ज्ञेयं ब्राह्मणस्य त्रिलक्षणम्। प्रतिग्रहेण संलब्धं याज्यतः शिष्यतस्तथा। त्रिविधं क्षत्रियस्यापि प्राहुर्वैशेषिकं धनम्। युद्धोपलब्धं काराच्च दण्डाच्च व्यवहारतः"। कारः बल्यादिः। "वैशेषिकं धनं ज्ञेयं वैश्यस्यापि त्रिलक्षणम्। कृषिगोरक्षवाणिज्यैः शूद्रस्यैभ्यस्त्वनुग्रहात्"। एभ्यः ब्राह्मणादिभ्यः। "सर्वेषामेव वर्णानामेवं धर्म्योधनागमः। विपर्य्यायादधर्म्यः स्यान्न चेदापद्गरीयसी"।

एवंधर्मसाधनं द्रव्यं निरूप्य तच्च कियद्देयं किं देयमित्यपेक्षायां याज्ञवल्क्यः "स्वं कुटुम्बाविरोधेन देयं दारसुतादृते। नान्वये सति सर्वस्वं यच्चान्यस्मै प्रतिश्रुतम्"। अन्वये सन्ताने। प्रतिश्रुतं प्रतिज्ञातम्। कुटुम्बाविरोधस्तु, व्याख्यातो बृहस्पतिना "कुटुम्बभक्तवसनाद्देयं यदतिरिच्यते। मध्वास्वादो विषं पश्चाद्दातुर्द्धर्म्मोऽन्यथा भवेत्"। भक्तं अन्नम्। वसनं वस्त्रम्। (यावता द्रव्येण कुटुम्बस्य वस्त्रमन्नं संपद्यते तदतिरिक्तं देयं, इतरत्तु न देयमित्यर्थः)। मनुः "शक्तः परजने दाता स्वजने दुःखजीविनि। मध्वापानो विषास्वादः स धर्मप्रतिरूपकः"। कात्यायनः "सर्वस्वं गृहवर्ज्जन्तु कुटुम्बभरणाधिकम्। यच्च द्रव्यं स्वकं देयमदेयं स्यादतोन्यथा"। तथा "सप्तरात्राद्गृहक्षेत्रात् यद्यत् क्षेत्रं प्रचीयते। पित्रा वाथ स्वयं प्राप्तं तद्दातव्यं विवक्षितम्"। सप्तरात्रादिभ्यो यत्प्रचीयते, अधिकं भवति, तद्दातव्यमिति विवक्षितमित्यर्थः। शिवधर्म्मात् "तस्मात्त्रिभागं वित्तस्य जीवनाय प्रकल्पयेत्। भागद्वयन्तु धर्म्मार्थमनित्यं जीवितं यतः"; अशेषवित्तस्य भागपञ्चकं परिकल्प्य भागत्रयं जीवनाय संरक्ष्य भागद्वयं धर्म्माय कल्पयेदित्यर्थः। महाभारते "एकां गां दशगुर्दद्याद्दश दद्याच्च गोशती। शतं सहस्रगुर्दद्यात् सर्वे तुल्यफलाः स्मृताः"। नन्वेतद्वचनद्वयोपात्तयोर्वित्तगोशब्दयोरुपलक्षणार्थत्वेन देयमात्रपरत्वाद्विषमभागपरिकल्पनं विरुद्धं यथाश्रुतगोवित्तपरत्वेनाविरोधे दशगुरेकां गां दद्यादितिवचनाद्दशावरगोर्द्धनिनोऽपि गोदानानधिकारः स्यात् दशधेनुयोग्यधनिपरत्वे तु उपलक्षणपक्षाङ्गीकाराद्विरोधतादवस्थ्यं तस्मान्न्यूनाधिककल्पयोः कृपणोदाराधिकारिविषयतयैव व्यवस्थेति सुस्थम्। कुटुम्बाविरोधेन देयमित्युक्तम् तस्यापवादमाह व्यासः "कुटुम्बं पीडयित्वापि ब्राह्मणाय महात्मने। दातव्यं भिक्षवे चान्नमात्मनो भूतिमिच्छता"। यत्यतिथ्यादिविषयमेतत्। कात्यायनः "स्वेच्छादेयं स्वयं प्राप्तं बन्धाचारेण बन्धकम्। वैवाहिकक्रमायाते सर्वदानं न विद्यते"। बन्धक आधिः तद्बन्धाचारेणाधिरूपेणैव देयम्। यद्विवाहलब्धं तत्तस्यां भार्य्यायां सत्यां सर्वमदेयम्। यच्च पितामहादिक्रमायातं तत्र पुत्रे सति न देयम्। "सौदायिकं क्रमायातं शौर्य्यप्राप्तञ्च यद्भवेत्। स्त्रीज्ञाति स्वाम्यनुज्ञातं दत्तं सिद्धिमवाप्नुयात्"। सौदायिकं